

BÁNYAI FERENC

Philosophia vitae magistra¹

A mű sajátos helyet igényel a magyar filozófiai esszéirodalomban. Stílusa posztmodern, amennyiben érvelésében tudományos definíciókra ugyanúgy hivatkozik, mint költeményekre, szociológiai tényekre csakúgy, mint a *Ponyvaregény* és a *Szárnyas fejvadász* című filmek egyes jeleneteire, filozófusok érvelésére csakúgy, mint Svejk örökbecsű anekdotáira. Nem rendszerező, fejezetekre, pontokra és alpontokra pedánsan felosztott mű. Esszé-füzér, s ami összefűzi az egyes darabokat, az a szerzők eredeti szemléletmódja és sajátos viszonyulása az olvasóikhoz. Nemcsak a szakmabeliek szűk csoportját célozza meg mondanivalójával, hanem az olvasók szélesebb körét, s ez egyben egyik megkülönböztető jegye is a műnek.

A szerzők leendő olvasóikat „filozófusoknak” tekintik, kiemelve, hogy mindenki rendelkezik azzal a rá jellemző készséggel, ami meghatározza, hogyan látja saját magát és a világot. A könyvben bemutatott elméletek megértése és azoknak az élet legkülönbözőbb területein való újszerű alkalmazása ugyanakkor a mindennapokban megszokottnál komolyabb elmemunkát igényel, és ezáltal reflektáltabb látásmód-

ra, tudatosabb „filozofálásra” is készíteti az olvasót. Mert mit is kezdenénk olyan kifejezésekkel a mindennapi életben, mint a *mcdonaldizáció* vagy a *demcdonaldizáció*, hogy a *posztmcdonaldizációt* rögvest ne is említsük. A szerzők sokáig nem hagynak kétségek között bennünket, George Ritzer elméletét (*The McDonaldization Thesis: Explorations and Extensions*. London, SAGE Publications. 1998) használják fel gyakorlati filozófiájukban.

A művet szerzői az *ontológiai coaching* műfajába sorolják, és e műszót a következő értelemben kívánják használni. A szóösszetétel első tagját nem lételméletként értik, hanem olyan konceptuális modellként, amely absztrakt és leegyszerűsített képe a világnak, amelyet bizonyos célból reprezentálunk. A *coaching* pedig a szerzők olvasatában nem pusztán tanácsadás, hanem (a manufaktúra analógiájára képzett), mentofaktúra, amelyben a szerzők és olvasók közösen adaptív tudást és érzelmeket termelnek. Az ontológiai coaching folyamatában mindkét résztvevő tanár és tanuló is egyben.

Ez a folyamat a valóság azon régiójának feltárását segíti, amely az olvasók egyedi élményeinek sokszínűségét tartalmazza, szemben a fogalmiság falai közé zárt világgal. Rortyt követve úgy vélik, hogy a nagy legitimáló narratíva helyett tetteink,

¹ Kollár József – Kollárné Déri Krisztina, *Vizen járni. A válságkezelés filozófiája*. Budapest, Mentofaktúra Kiadó, 2010. 232. oldal

gondolataink igazolása a jövőben található. Céljuk a kreatív destrukció, vagyis az olvasók világait meghatározó filozófiákban mutációk létrehívása azért, hogy az olvasó-filozófusok élete komplexebb és érdekesebb lehessen. A szerzők a mindenkori problémát nem gátló tényezőként, hanem a készségek és képességek mozgósítását kínáló alkalomként kezelik. Az életben tanácsot adó filozófus a hozzáfordulókat rávezeti alternatív ontológiáik felismerésére, és ezáltal a problémák megoldásának lehetőségeit mutatja fel.

Ezáltal az olvasó lehetőséget kap, hogy egyszerre elveszítse és meg is találja önmagát. A szerzők mint coach-ok a maladaptív világlátású coachee-knak segítenek abban, hogy e világlátást elengedjék, majd újabb, működésképes ontológiát építsenek fel saját maguk számára a már rendelkezésre álló világuk elemeiből. Másként megfogalmazva: válság még nincs, de a megoldás már megvan.

A könyv a szerzők szándéka szerint a pragmatizmus hagyományához kötődik, szemléletmódjában bevallottan az analitikus megközelítésmód áll hozzá közel. Deklarált alapintenciója szerint *sui generis* filozófiai mű, amennyiben az elmélet és gyakorlat összekapcsolásával a korunk tudástermelésre épülő információs társadalmában adott helyzetre reflektál. Abból indul ki, hogy az értelmes gyakorlat nem az elmélet mostohagyereke. Így még az elméletalkotás is egy gyakorlat a többi között, és magát az elméletalkotást is lehet értelmesen vagy ostobán folytatni.

A válságkezelés e könyvben kifejtett változatának *differentia specificája*, hogy számos, egymással első látásra nem is konzisztens filozófiai elméletre és terminusra épít. Ezek közül dominánsak – bevallottan – Alvin Toffler bestseller könyve (*A harmadik hullám*. Ford. Rohonyi András. Budapest, Typotex Kiadó. 2001), továbbá az idő dinamikus szemlélete, a pragmatista filozó-

fia klasszikusa, W. James, az irányzat újabb képviselői közül pedig R. Rorty és végül March döntéshozatali elemzése.

Alvin Toffler szerint az emberi történelmen és kultúrán három nagy változás hulláma söpört végig: az első a mezőgazdasági forradalom, ezt követte és alakította át radikálisan az ipari forradalom hulláma, majd jelen korunkban a leghatalmasabb, a harmadik hullám érvényesül elkerülhetetlenül, mely tagadja az előző korszak szervező elveit. Korunk információs társadalmában dominanciára jut a destandardizáció, a despecializáció, a deszinkronizáció, a demaximalizáció és a decentralizáció, és ez természetszerűleg ütközik az ipari társadalom által létrehozott ezzel ellentétes elvekkel és a mezőgazdasági társadalom még élő hatásával. Az új hullám a régi társadalmi, gazdasági, politikai szituációt rombolja, gyökeresen új helyzetet teremt, új élethelyzetet, kihívást jelent, újfajta mentalitást igényel. Az ontológiai coaching ebben az új helyzetben nemcsak eligazodni és megoldásokat keresni segít, hanem a változások által kínált lehetőségeket felmutatva abban is, hogy újraformáljuk saját gondolkodásunkat, és ezáltal életünket.

A szerzők a továbbiakban a társadalomtudomány, a kommunikációelmélet, a pszichológia és nem utolsósorban a filozófia területéről kölcsönöznek szakkifejezéseket, és azokat az általuk előszeretettel használt kreatív destrukció segítségével alakítják.

A kreatív destrukció a problémákat generáló, rugalmatlan, zsákutcát jelentő egyensúlyi helyzetek rombolása az innováció lehetőségeinek felmutatásával és elősegítésével. Ennek alapja az a meggyőződés, hogy a környezet állandó dinamikus szelekciót hoz létre, az innováció folyamata pedig a gazdasági, társadalmi, tudati szituáció módosítása avégett, hogy valami új épülhessen.

Az eredetileg a kapitalista fejlődés jellemzésére Joseph A. Schumpeter által

használt kifejezést (*Capitalism, Socialism and Democracy*. New York, Harper and Brothers. 1950) ebben a könyvben analógiásan a személyközi kapcsolatokra, társadalmi jelenségekre, valamint egyéni és interperszonális problémák kezelésére egyaránt alkalmazzák.

A szerzők a kreatív destrukció terepeként tekintenek többek között a szerelemre, amennyiben a másiknak a saját ontológiától különböző, nem a mi világunkból való ontológiájával történő találkozása a régi világok rombolásával jár, hogy a közös új épülhessen. Régi kapcsolataink ódon világait annál intenzívebben romboljuk, minél eredetibb világok konstruálására indít jelenlegi szerelmünk. A rombolást követi a teremtés. A rombolás mértéke határozza meg az újdonság arányát.

A nagyrészt megszokás által táplált, jól működőnek tartott viselkedésmintázatok nemcsak az egyén, hanem a kapcsolatai által érintettek számára is láthatatlanul, érthetetlennek tűnő módon elavulttá válnak. Az innovatív, alkotó jellegű cselekedetek előre nem látható módon megváltoztatják a környezetet, s ez rombolással jár. Ez olyan jellegű és mértékű lehet, amit az újítást hozó nem látott előre, vagy kifejezetten ódzkodott tőle, ennek következtében fokozott kreativitásra kényszerül. Másként szólva, saját életének alkotója lesz. A destrukció olyan változásokat eredményez, amelyek negatív következményei csak nagyfokú kreativitás révén küszöbölhetők ki. A kreatív destrukció folyamatos változás, amely lehetetlenné teszi a pozíciók megszilárdítását, hosszú távú stratégiák változatlan végrehajtását, célja az ember vagy egy adott rendszer rugalmatlanságának elkerülése, hiszen az életképtelenséghez vezetne.

E gondolatmenethez illeszkedik a döntően Watzlawick kutatásaira (Watzlawick, P. – Beavin, J. H. – Jackson, D.: Az emberi kommunikáció pragmatikája. In Len-

gyel Zsuzsa (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris. 1997, 56–69) hagyatkozó paradoxonfelfogás tárgyalása – amelyet a szerzők a kreatív destrukció alesteként kezelnek. Az adott helyzetben feloldhatatlannak látszó ellentmondás folytán az érintettek nemcsak egymást nem értik, hanem saját mentális világukat sem. Ez nemcsak kommunikációs zavarhoz, de súlyos pszichés és társas kapcsolati problémákhoz is vezethet. A paradoxonok logikái teréből meglepő módon éppen a paradoxonok által elért kreatív destrukció révén léphetünk ki. A paradoxonok logikájának tudatos kiaknázása révén metaszintre juthatunk. Paradoxonok alkalmazásával a terapeuta, a coach vagy a mediátor újszerű látásmódra készíti és reflexív gondolkodásra kényszeríti a kliensét.

A könyvben mind az egyéni, mind a közösségi konfliktusokra alkalmazott további kulcsfogalom a *holon*. A szerzők Arthur Koestlerre utalva a biológiai és társadalmi rendszerek olyan önfenntartásra törekvő, más holonokkal interakcióba lépő alapegységét jelölik ezzel a kifejezéssel, amely részekre osztható egész, de egyúttal egy nagyobb egész része is. Ha az egyes embert holonnak tekintjük, akkor e terminus alapján „az ember társadalmi lény” megállapítás azt jelenti, hogy ez a holon nem önmagában érthető meg, hanem csak a nagyobb társadalom-holon részeként, más ember-holonokkal létesített interakcióiban.

A következőkben az elmefilozófia, a kognitív nyelvészet és a mindennapi életproblémák témái kerülnek tárgyalásra, amelyek rokoníthatósága első pillantásra több mint kérdéses, abszurdnak tűnő vállalkozás. A szerzők azonban rögtön megadják a kulcsot ehhez, a metaforák tárgyalása során. Meggyőzően mutatják be, hogy a fogalmi metaforák mennyire uralják a mindennapi nyelvhasználatot, és öntudatlanul is szervezik gondolkodásunkat, azaz ontológiáinkat. Nemcsak a vallás, a művészet

és a tudomány, hanem a mindennapi tudat is metaforákra épül. Donald Davidson (What metaphors mean. In uó: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford, Oxford University Press, 1984) azon gondolatára építenek, amely szerint a metaforák szinte önálló életet élnek; „a metafora a nyelv álommunkája”, s ezáltal mi magunk öntudatlanul is és az élet minden területén közvetítói vagyunk a metaforáknak. Hatalmunkban áll azonban, hogy a metaforákat új összefüggésben használjuk, sőt újakat is alkothatunk. A sikeres metaforahasználók a nyelvhasználat adta lehetőségeket aknázzák ki, illetve a nyelv kreatív működését segítik.

A metafora új értelmezése arra mutat rá, hogy az emberi tudat funkcionálisan elkülönült modulokból álló rendszer, de az elme mégis képes arra, hogy több modul összekössön és ezáltal egyszerre használhasson. A filozófus-coach feladata, hogy a hozzá fordulók számára ezt nyilvánvalóvá tegye, és azok felismerjék, hogy életproblémáik kialakulásáért a gondolkodásukra

ránehezült metaforáik a felelősek. Részint ezek lecserélése, részint a meglévő metaforák átértelmezése révén szembehelyezkedhetnek a zsákutcába vezető tudati mechanizmusokkal, majd a már ismertetett kreatív rombolás segítségével saját maguk alkothatnak adaptívabb, élhetőbb ontológiákat maguknak.

A metaforákkal foglalkozó szövegfüzér így különösen értékes része lesz a könyvnek azáltal, hogy nem elégszik meg a kognitív nyelvészet metaforaelméleti fejtegetéseinek ismertetésével, hanem annak gyakorlati hozadékait is elének tárja.

Végül a szerzők *ars poeticájáról*. Amint az Bruner egy gondolatához igazodó ajánlásukból kitűnik, szándékuk, hogy olvasójuk számára a világot kevésbé banális, újratelátásra érdemesebb helyé tegyék. A szerzők szövegeiket az értelem, a szabadság, a könnyedség és a képzelet eszközeinek tekintik. Ezt azáltal szeretnék előmozdítani, hogy ráveszik az olvasót az értékek átszűrésére „az értelem és az intuíció finom fátyolán”.